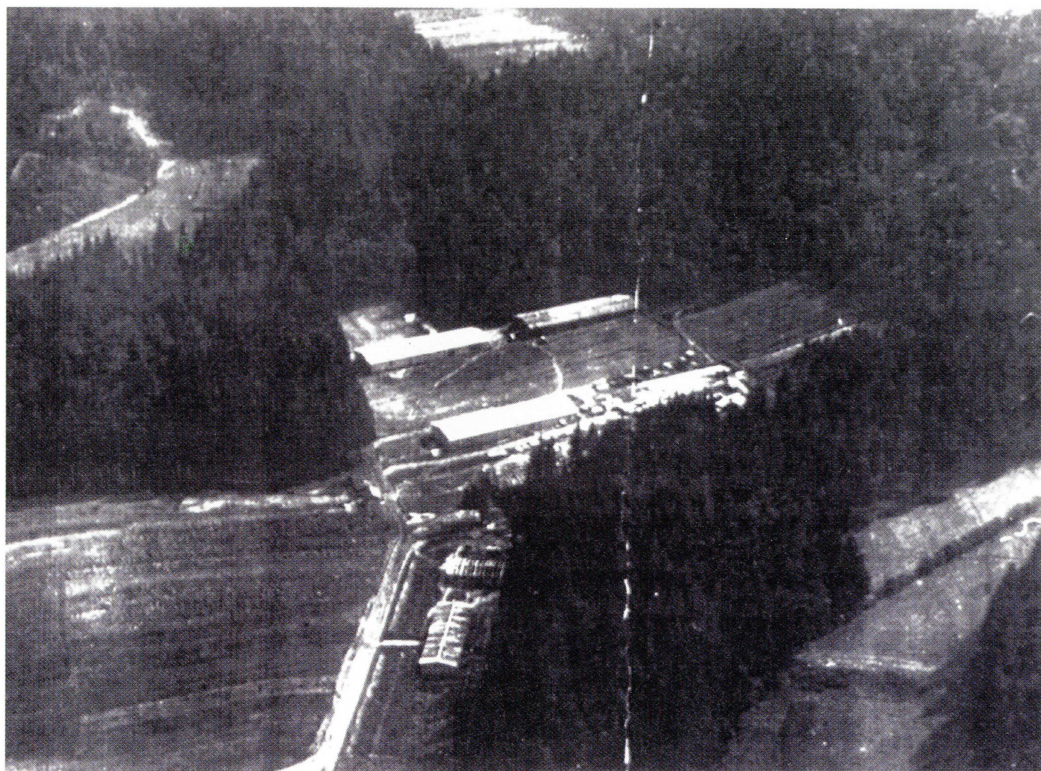

Teharsko taborišče med graditvijo leta 1943

Jože Jančič je pripovedoval, kako se je z njihove domačije, ki je prva na Proseniškem iz smeri Celja proti Blagovni, v maju, juniju in juliju 1945 proti večeru večkrat slišalo skupinsko petje, ki so ga rafali strojnic nato pretrgali, pevci pa so za vedno utihnili.

Cinkarna kot grobar

4. del

“Petje in rafale je bilo slišati v gozdu, ki leži vzhodno od taborišča proti nam, tam, kjer je vojaško skladišče Bukovžlak in zdaj nova pregrada in deponija Za travnikom,” je dejal Jančič.

Ministrstvo za notranje zadeve takratne vlade Ljudske republike Slovenije oziroma pomočnik ministra Boris Kocijančič je 14. avgusta 1946 izdal strogo zaupno okrožnico št. 626/46 z naslovom Odstranitev fašističnih grobov, v kateri se sklicuje na strogo zaupni dopis zveznega ministrstva za notranje zadeve št. 63 z dne 9. 8. 1946, kjer znova zahtevajo, sklicujoč se na naredbo z dne, 18. 5. 1945, št. 1259, da se takoj odstranijo in zravnaajo z zemljo vsa pokopališča in posamezni grobovi okupatorja in domačih izdajalcev. Ministrstvo za notranje zadeve vlade LRS oziroma minister Zoran Polič je 12. 6. 1945 izdal okrožnico št. 335/45 vsem okrožnim NOO, da morajo to storiti, vendar je bil odziv slab. “Zato se morate dela lotiti takoj in nam poročati, koliko takšnih pokopališč in grobov imate v vašem ob-

močju,” je ukazal Boris Kocijančič, pomočnik takratnega ministra.

Uničevanje grobov

Nemški vodstveni štab za obrambo Štajerske je 1. 3. 1945 poslal zaupno poročilo svojim vodjem o graditvi, številu in obsegu obrambnih objektov na območju Brežic, Trbovelj in Celja. Izkopanih je bilo 4.010 kilometrov protitankovskih jarkov, 43.300 kilometrov strelskih jarkov, 178 pribežališč, 370 zaklonišč, 453 strojničnih položajev, 33 položajev za minomete, 13 položajev za protitankovske topove in 45 betonskih opazovalnic. Vsi ti objekti so bili zgrajeni pozimi in spomladi leta 1945. Gradilo jih je 5.664 ljudi. Vsi drugi obrambni objekti, ki so bili zgrajeni prej, tu niso naštet. Po pričevanjih jih je bilo vsaj dvakrat ali večkrat toliko.

Po sedanjem vedenju so bili vsi ti objekti v poletnih mesecih po 9. 5. 1945 napolnjeni s trupli pobitih žrtev. Celjani se spominjajo, da je vsa celjska kotlina tri leta zaudarjala po razpadajočih truplih. Na podlagi na-

vedenega si lahko predstavljamo, kakšno delo je čakalo okrožne NOO (narodnoosvobodilne odbore), posebno v Celju, ko sta taborišče Teharje in celjski Stari pisker leta 1950 usmrtno še uspešno delovala. Že jeseni 1945 so nastavili tri ljudi, da so z lopatami hodili po grobiščih in zagrinjali iz nasute zemlje štrleče noge in roke, tu in tam pa tudi glave. Ti ljudje so tri leta opravljali samo to delo. Okrožni narodnoosvobodilni odbori, kasneje so se seveda imenovali drugače, to grobarsko delo opravljajo že 58 let, pa ga še vedno niso opravili in dokončali, saj je pri nas v Celju prikrivanje grobišč znova zaživel. Izvajalci zločinov imajo svoje simpatije še v drugi in tretji generaciji, ki še vedno izpolnjuje Kocijančičeve ukaze.

Grobarska vnema

Posebno pozornost kot zaukazani grobar zasluži Cinkarna Celje, saj je dobila najtežjo nalogo - fizično prikriti ožjo lokacijo taborišča, zraven pa še vsaj 400 hektarjev površin, kjer so grobišča. Prek direktorja Kamila

Hilberta (od 1953 do 1961), ki je prišel iz samega načelstva Ozne, nato Udbe za Slovenijo, je bila vzpostavljena udbovska mreža v Cinkarni, ki je prek partijskega komiteja usmerjala delovanje občinskih organov, ki so morali angažirati strokovnjake za urbanizem (razvojni center), gradbene strokovnjake, regulacijske strokovnjake in komunalo. Plod tega skupinskega dela je bila regulacija Voglajne in postavitve obratov za proizvodnjo žveplene kisline ter odlagališče piritnih ogorkov kot odpadka proizvodnje žveplene kisline. S tem je bil zabrisan del grobišč pod Bežigradom in del grobišč v dolini pod sv. Ano, zahodno od taborišča. Mejo odlagališča, tam, kjer so postavili prvo pregrado, ki jo je načrtoval Smelt v Ljubljani, je šel po karti pokazati g. Skale, udbovec, ki je bil livarski mojster v Cinkarni. On je vedel za grobišča, zato je prva pregrada postavljena tik ob okroglem, najbolj zahodnem grobišču v tej dolini, tam torej, kamor zdaj vozijo gradbene odpadke. Partija in Udba sta skleni-

li, da bo to odlagališče tudi primer-
no za odlaganje posmrtnih ostankov
žrtev, ki so jih izkopavali in jih še bo-
do po gradbenih jamah Celja. V svoji
"strokovno premišljeni" grobarski
vnemi so vozili sem tudi žvepleno
kislino, ki naj bi raztopila kosti žrtev.
Pozabili pa so, da so v pregrado mi-
mo stroke vgradili velike količine od-
večne zelene galice. Tako je žveplena
kislina, ki je bila namenjena razkro-
ju kosti žrtev, raztopila tudi pregra-
do. Piritna brozga se je razlila v doli-
no, proti potoku Vzhodna Ložnica,
kjer se še danes na nekaj 1.000 kvad-
ratnih metrih obdelovalnih zemljišč
vidi vijoličasto rdeča zemlja, prepo-
jena s piritno brozgo. "Pogreb" žr-
tev z žvepleno kislino se ni posrečil.

Vedno nova uničevanja

Partijsko vodstvo je s pomočjo
Udbe prek urbanističnih ustanov
(Razvojni center Celje) in druž-
benih podjetij (Nivo, Ingrad,
Železnice, Komunala, JLA) del-
no prikrilo grobišča v Medlogu,
Golovcu, Zgornji Hudinji, No-
vi vasi, Čretu, Bukovžlaku, Što-
rah, Pečovniku in v samem mes-
tu s pozidavami in regulacijami
(Zahodna Ložnica), v dolini pod
sv. Ano, na Teharjah, pa je bilo
to nemogoče. Zaradi proizvodnje
žveplene kisline in politično
zaukazane grobarske nuje Bori-
sa Kocijančiča iz leta 1946 se je
ponudila idealna priložnost, ko
je Sovjetska zveza potrebovala ti-
tan. Jugoslovanska partija, ki je
vseskozi podpirala terorizem in
sovjetski boljševizem, je obljubi-
la pomoč pri premagovanju
zapor za strateške surovine, ki
so v obliki zahodnega embarga
obdale Sovjetsko zvezo. Celjska
županja Olga Vrabčič se je zato v
Beogradu z vso vneto zavze-
mala, da mora Cinkarna Celje
pridobiti proizvodnjo titana. Ta
proizvodnja namreč daje na to-
no proizvoda 13 ton odpadka.
Če pa proizvajaš žvepleno kislino
s pomočjo piritnih rud in ne
s pomočjo elementarnega žvep-
la, je tega odpadka še več. To je
bilo političnogrobarsko idealno
za Teharje, katastrofalno pa za

okolje in zdravje ljudi ter živali. Uni-
čeni gozdovi, uničeni sadovnjaki, uni-
čena živinoreja in konjereja, zastrup-
ljena zemlja in hrana komunistov ta-
ko nikoli niso brigali. Še manj pa
zdravje ljudi. Celjska kotlina od Levca
na zahodu do Ponikve na vzhodu ter
Vojnika na severu in Laškega na jugu
s Celjem ter z vsemi prebivalci je po-
stala žrtveno jagnje domače primi-
tivne krvoločnosti in od zločincev
zaukazane grobarske dolžnosti.

"Farovška hosta"

Tako je Cinkarna Celje prek Vzhod-
ne Nemčije (pogodbo je prišel pod-
pisat sam Ulbricht, takratni predsed-
nik) v obliki titanovega belila (prahu)
začela Sovjetsko zvezo preskrbovati s
titanom. Samo komunistična grobar-
ska logika je prinesla titan v Celje, eko-
nomika niti po naključju ne. Če upo-
števamo zastrupitev zemljišč, zraka in

hrane, posledično pa obolevnost ljudi
za rakom, kronično obolevnost pljuč,
ledvic, ožilja, kosti, genetske in terato-
gene okvare ter povečano umrljivost,
lahko to dejavnost Cinkarne primer-
jamo z zločini, ki so se v petih letih de-
lovanja taborišča zgodili na Teharjah.

Naslednja direktorja Cinkarne,
Drago Čeh (1961 do 1968) in Franjo
Klinger (od 1968 do 1978), sta se lo-
tila graditve odlagališča za titanovo
sadro. Pregrado so načrtovali tako,
da so z njeno peto pokrili veliko be-
tonsko grobišče (nekdanje betonsko
strelsko vadišče). Z buldožerji pa so
po poseku gozda posneli 2 metra
vrhnjega sloja zemlje v nekdanji
"Farovski hosti" na zahodni strani
močvirne doline in jo skupaj z raz-
ritimi grobovi porinili v samo pre-
grado. Pri tem so se na površini po-
kazale velike količine kosti. Takrat ko
na gradbišču ni bilo delavcev, so jih

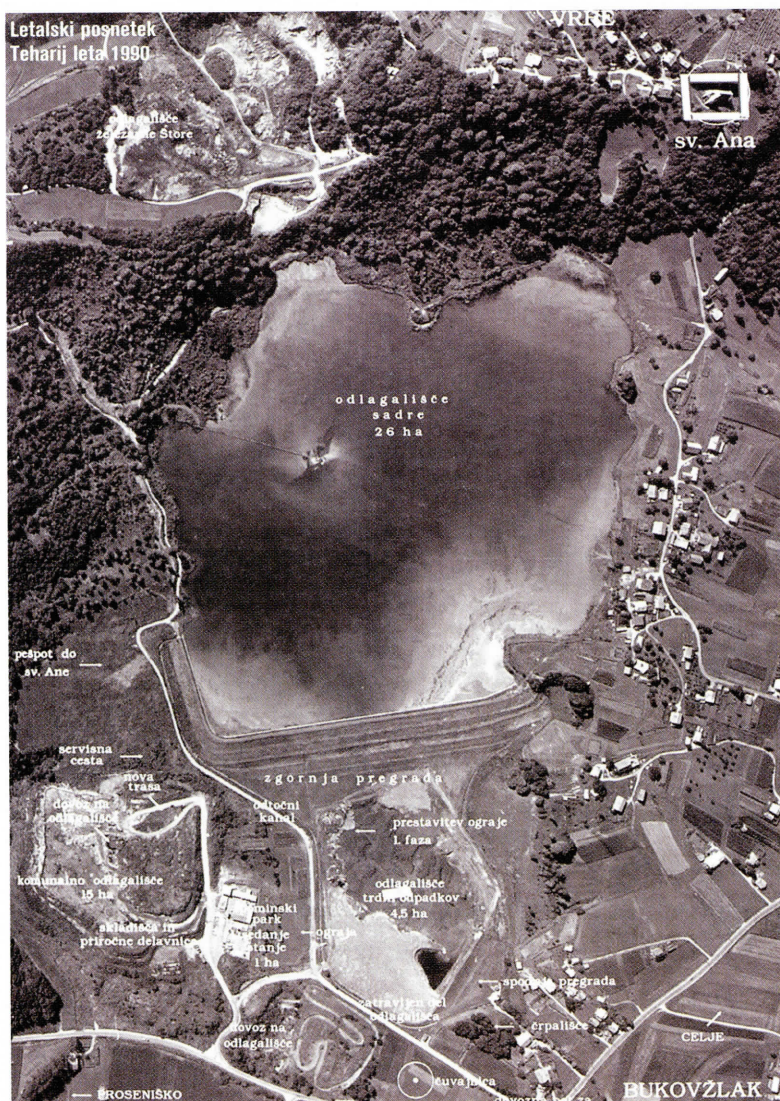
otroci zbrali na velik kup. Ko ga je
vodja gradbišča Jakob Raspotnik-Ja-
ka, dipl. inž. in direktor proizvodnje
titana, opazil, je otroke razgnal,
kosti pa dal z buldožerjem poriniti v
pregrado. Približno na kraju, kjer je
Ivan Kamenšek pokazal, da so gro-
bovi domobranskih oficirjev.

Na vzhodnem delu so se najprej
lotili vzpetine, kjer sta bila dva velika
grobova 10x10 metrov, ki ju je opisal
Rudi Vengust. Vzpetino so porinili
na "betonski bunker", kakor so ljud-
je imenovali mučilnico na skrajnem
jugu taborišča (dobro vidno na zrač-
nem posnetku iz leta 1972). Po pri-
povedovanju ljudi, ki so hodili na ta
kraj okoli leta 1958 nabirat borovni-
ce, je bil bunker poln lobanj in kosti,
tako da so štrlele skozi njegova okna.

Cinkarna čez Teharje

Druga pregrada, pregrada za ti-
tanovo sadro, je tako postala
ena sama zemeljska grobnica te-
harskih žrtev. Tako so še
24. junija 1989 ob polnoči, ko so
pod vodstvom cinkarniškega in-
ženirja Emila Krivca na črno iz-
kopavali jarek na vrhu pregrade
za cevovod titanove brozge za
odlagališče Za travnikom, nale-
teli na človeške kosti (prav tam,
kjer jih je dal cinkarniški inženir
Raspotnik pred leti z buldo-
žerjem zagrebsti) in jih pod
nadzorom celjske milice nekam
odpeljali. To početje sta po nak-
ljučju opazovala mlada za-
ljubljenca, ki jima nikakor ni
šlo v glavo, kaj počne miličniški
avto s prižganimi utripajo-
čimi lučmi sredi noči na vrhu
cinkarniške pregrade.

Naslednji cinkarniški direk-
tor Marjan Prelec (od 1995 do
danes in še naprej do leta 2005)
je skupaj s takratnim celjskim
županom Tonetom Zimškom
pokazal ambicije, ki pa so raz-
burile celo Celjane, četudi so bili
vajeni vsega najhujšega in že
popolnoma otopeli. Ta dva sta
pripravila načrt razširitve Cin-
karne prav do Teharij, s tem da
bi Teharje postopoma (kar so
že začeli) popolnoma onemo-
gočili in jih uničili. Kraj, kjer je »

» bilo taborišče Teharje, so v načrtih Razvojnega centra Celje in v uradnih aktih občine že preimenovali v Žepino. Zagretost novega direktorja Prelca za izpolnjevanje ukazov Borisa Kocijanciča iz leta 1946 izvira še iz časov, ko je bil kot mladostnik uradni pripadnik slovenskih domobrancev, nato pa se je zaradi svoje osebne ambicioznosti začel prizadevati za lastno kariero in delati komunista. Zaradi inteligence mu je prek vodilnega položaja pri Ingradu, nato petletnega poslanstva za Zidarjev (Mackov) SCT pri Huseinu v Iraku to tudi uspelo.

«Za travnikom»

Povečanje proizvodnje titana je zahtevalo nove površine za odpadke. Grobišča v skrajnem vzhodnem delu teharskega gozda, naprej od vojaškega skladišča, še niso bila prikrita. Zato so se grobarji Teharj odločili za dolino med Proseniškim, Ogorcem, Kresnikami in Bukovžlakom. Da ne bi imena teh krajev, ki obdajajo morilsko in grobarsko površino nekdanjega taborišča, spominjala na Teharje, so prostor, kjer je odlagališče nastalo, poimenovali (po zgledu Žepine) Za travnikom.

Samo graditev deponije je prevzel SCT (kdo pa drug!) z Mackovim Zidarjem na čelu. Podizvajalci so bili Nivo Celje, Ingrad Celje, Remont Celje in zasebni buldožeristi. Zasebnike so uporabili takrat, ko so morali v zahodni notranji del pregrade poriniti veliko grobišče z okoli 1.000 žrtvami, in na severnem zunanem delu, kjer je bila poskusna površina Gozdnega gospodarstva zasajena z mladimi macesni. Escatejev nadzornik graditve pregrade iz Šempetra mi je razlagal, da se mu je zdelo čudno, ker so dobili navodilo, da pete pregrade ne smejo globlje vgraditi kot pol metra. Po moji razlagi, da so se najverjetneje bali, da bi spet razkrili kakšno grobišče, se je udaril po glavi, češ, zdaj pa razumem.

Splošno razburjenje okoliških ljudi je nastalo takrat, ko so začeli s tatrami voziti piritne ogorke s teharskega odlagališča piritnih ogorkov. Takrat so začeli z nočnimi deli med 21. in 24. uro. V že navoženno piritno jedro so v nočnem času začeli kopati jame

Tretja cinkarniška pregrada Za travnikom pri Proseniškem, vzhodno od Teharj. Ob graditvi pregrade leta 1989 so tam našli na kosti (puščica), te pa je buldožerist nato moral poriniti v novo pregrado.

5 x 5 metrov. V te jame so nekaj vozili, nato pa jih zabetonirali. Betonske hruške, ki so se na pregradi vrtele pod reflektorji, so redno spremljali miličniški avtomobili z utripajočimi lučmi. Zjutraj so morali geodeti, ki so prejšnji dan nivelirali nasute površine, delo na istih površinah ponoviti. Ta dela so se pojavljala ves čas, ko so vozili piritne ogorke. Izkop v nočnem času na taboriščni deponiji je spremljal tudi takratni župan Tone Zimšek. O teh delih, ki so zbujala strah pri ljudeh, so pisali časopisi, g. Jerman, novinar na drugem programu Radia Ljubljana, je poročal o razburjenju in strahu ljudi s tega območja (Ogorcem, Proseniško, Kresnike). Uradni občinski inšpektorji (takrat so imeli državna pooblastila) so, vključno s celjsko milico, vsa ta dela zanikali, češ da imajo ljudje privide in si vse skupaj izmišljajo. Takratna načelnica inšpektorata občine Celje Alenka Pečnik mi je razburjena razlagala, kako jo je komandir milice nadrl, ko je od njega zahtevala, naj miličniki zadevo raziščejo, češ naj zadevo pusti pri miru, saj se bodo ljudje naveličali govoriti in razburjati.

Tone Zimšek, takratni celjski predsednik občinske skupščine, je zaradi lepšega celo vložil ovadbo zoper nočna dogajanja (ki jih je sam nadziral). Razumljivo je bilo, da je takratni

šef tožilstva g. Birsar ovadbo «zaradi pomanjkanja dokazov» zavrnil.

Odkritje kot skrunitev

Vladna komisija za evidentiranje in označitev prikritih grobišč je v svoj program dela vključila tudi razjasnitev teh dogajanj. Zaradi tega sem se kot predsednik komisije obrnil na sedanjega šefa celjske policije Edvarda Mlačnika, češ da morajo o teh dogajanjih na cinkarniških deponijah obstajati zapiski, saj so o tem poleg ljudskih govoric pisali časopisi, obveščal je radio, raziskovala je inšpekcija in obveščeno je bilo tožilstvo. Povedal mi je, da o tem, kar se je dogajalo leta 1989, nimajo nobenih dokumentov. Da bi pa lahko imel kaj dokumentov takratni komandir Postaje milice Celje. Kje bi ga lahko poiskal, kdo bi lahko to bil, sem ga vprašal. Saj ga ni treba iskati, imate ga zraven sebe, je član vaše komisije, to je Vinko Gorenak. S čudnimi občutki sem zapuščal policijo. V glavi so se mi zvrstile prošnje in pobude, ki sem jih kot poslanec in kasneje kot predsednik komisije Demosa naslavljal na notranje ministre Bavčarja, Bizjaka, Štera in ministra za okolje in prostor Jazbinska, da bi zadeve enkrat razčistili. Vendar so notranji ministri, ki sem jih kot Demosov poslanec osebno poznal in tudi glasoval za njihovo imenovanje, vseskozi go-

vorili, da se stvari toliko časa ne bodo razčistile, dokler se policijsko vodstvo v Celju ne bo zamenjalo. To mi je potrdilo tudi obnašanje celjskih kriminalistov, ko so me zvečer po telefonu, ko sem jim odkril grobišče pri šoli Franja Roša na Golovcu, opozarjali, kako dolgo jim bom še delal zgago. Nato so me tudi ovadili tožilstvu, čeprav sem bil kot izvoljeni svetnik občinskega sveta v Celju podpredsednik teharske komisije, ki je bila po občinskem statutu določena za raziskavo grobišč. Posebno pravno znanje in politično usmerjenost je pokazal v ovadbi takratni šef kriminalistov Stanislav Veniger, ki je zapisal, da sem z izkopom na delu protitankovskega jarka skrunil pokopališče (pojem, ki ga je za grobišča uporabljal Boris Kocijancič v svojem ukazu), čeprav sem jim sam šel povedat, kaj sem našel na travniku. To sem izvedel po dveh mesecih, ko je tožilec Birsar ovadbo zavrnil in zavrnitev poslal t. i. teharski komisiji v vednost na občino. Tam so nato izkopali 42 trupel, nato pa jamo zasuli in pustili vsaj en kilometer neizkopanih žrtev. Zdaj so na tem mestu nasuli 2 do 3 metre debelo plast zemlje v dolžini okoli 70 metrov prav po grobišču «protitankovski jarek», najbrž v sodelovanju z g. Venigerjem.

Konec prihodnjic
Janez Črnej